

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук,
професора Фізеші Октавії Йосипівни
на дисертацію **Гриценка Олександра Петровича**

**«Теоретико-методичні засади створення модульно-варіативного
підручника з природничо-математичних дисциплін для початкової школи в
умовах реформування освіти»,**
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами

Подана до захисту дисертаційна робота Гриценка Олександра Петровича присвячена теоретичним, змістовим та організаційним засадам модернізації системи підручникотворення на тлі складання варіативних підручників для альтернативних освітніх програм, розроблених окремими авторами й авторськими групами для початкової школи в умовах реформування національної системи освіти. Стрімкий процес організаційно-методичних трансформацій у системі національної освіти, який спостерігається на сучасному етапі, знаходить свій відбиток у вдосконаленні механізмів створення засобів навчання для Нової української школи, зокрема й для її початкової ланки. Усвідомлюючи те, що навчальний підручник є на сьогодні наймасовішою в світі книгою, з якою найчастіше й найуспішніше контактує суспільство, вплив підручника на рівень сформованості особистості учнів неможливо переоцінити. Сучасний підручник для учнів початкових класів повинен забезпечити їх загальний розвиток, заохочувати молодшого школяра до пізнавальної діяльності, сприяти розширенню світогляду та уяви, сприяти розвитку мислення та мови, що створює передумови для саморозвитку та самонавчання особистості. А, отже, наразі актуалізується не тільки значущість підручника для організації ефективного навчання, а й об'єктивна складність його проектування по відношенню до різних типів закладів освіти, використовуваних навчальних програм, вікових особливостей учнів тощо. У такий спосіб підручник є динамічною педагогічною системою, яка функціонує в адекватному паперовому або іншому форматі, що відповідає сучасним вимогам користувачів. У цьому контексті дисертація,

виконана Гриценком Олександром Петровичем, є на часі та має вагоме значення для теорії освіти й психолого-педагогічної практики.

Представлена до публічного захисту дисертаційна робота є складовою частиною комплексного плану наукових досліджень кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка за тематикою «Теоретичні та методичні засади інноваційного розвитку освіти у національному, європейському та глобальному контекстах» (реєстраційний номер 0121U107883).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

У проведеному дослідженні дисертантом *уперше* в національній педагогічній науці:

- визначено теоретико-методичні засади створення модульно-варіативного підручника з природничо-математичних дисциплін для початкової школи в умовах реформування освіти;
- з'ясовано сутність феномена модульно-варіативного підручника як об'єкта науково-педагогічних досліджень;
- висвітлено концептуальні основи проектування модульно-варіативного підручника для початкової ланки закладів освіти нової української школи;
- окреслено структуру інноваційного потенціалу модульно-варіативного підручника з природничо-математичних дисциплін для початкової школи;
- сформовано підходи до оцінювання ступеня впливу форми, структури та змісту на інноваційний потенціал модульно-варіативного підручника;
- з'ясовано напрями технологізації проектування модульно-варіативного підручника з природничо-математичних дисциплін для початкової школи;
- виявлено ефективність інноваційного потенціалу модульно-варіативних підручників, що задіяні в рамках освітньої технології «Росток».

Конкретизовано поняттєво-термінологічний апарат наукових досліджень у контексті створення підручників для початкової школи, *уточнено* поняття: «інноваційні нововведення», «варіативність», «модульний підручник», «модульна варіативність», «варіативність модульного підручника», «інноваційний потенціал навчального підручника», «акомодація, організація та

трансляція інформаційних даних», «варіативна спроможність», «технологізація проектування навчальної літератури» та інші.

Сформульовано авторське трактування поняття «модульно-варіативний підручник» як матеріальної форми навчального видання, яке є відображенням змісту навчальної програми з освітньої дисципліни, має офіційно встановлений гриф, спроектоване відповідно до принципу блочно-комплектного укладання та завбачує можливість вибору найбільш слушного для конкретних умов навчання різновиду навчальної книжки з відповідним змістом і структурою.

Набув подальшого розвитку процес системного впорядкування матеріалів у рамках проблеми укладання навчально-варіативної літератури для початкової освіти в умовах розбудови Нової української школи та залучення до означеного дійства підручникотворення інноваційних технологій проектування навчальних підручників для учнів і учениць сучасної початкової школи за умов проведення реформаторських модифікацій у системі національної освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Одержання вірогідних та обґрунтованих результатів дослідження забезпечується комплексним застосуванням відповідного наукового інструментарію, який складають методи наукового пізнання: *загальнонаукові* – аналіз, класифікація, групування, порівняння, узагальнення; *спеціальні* – збір інформації, співставлення, обробка даних; *конкретно-наукові* – метод термінологічного аналізу, метод ретроспективи, метод екстраполяції, статистичні методи оцінки експериментальних даних.

Дослідник залучив об'ємну джерельну базу (нормативно-правові акти, галузеві нормативні документи, науково-практичні розробки та відкриті результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених у галузі підручникотворення, довідники, енциклопедії, класифікатори тощо), загалом 379 найменувань, що дозволило сформулювати відповідні узагальнення і ґрунтовні висновки. Аналіз тексту дисертації О.П. Гриценка та змісту публікацій дисертанта дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і вірогідність викладених ним результатів.

Значення отриманих наукових результатів для науки і практики

Дисертаційна робота Гриценка Олександра Петровича має істотне теоретичне та практичне значення, зокрема узагальнений та систематизований фактологічний матеріал і вагома джерельна база можуть стати основою для подальших наукових розвідок з дидактики і, зокрема, з проблем підручникотворення.

Матеріали дослідження будуть актуальними для використання при розробленні методичних рекомендацій та порад щодо укладання шкільної літератури для початкової освіти, наступного поглибленого дослідження шляхів технологічно-структурної модернізації проєктної діяльності в галузі вітчизняного підручникотворення, а також в організації вивчення основ створення навчальної літератури в освітньому процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої педагогічної освіти.

Основні положення та результати дослідження впроваджено в освітній процес Академічного ліцею № 1 Української міської ради (довідка № 81 від 02.03.2026 року) і Харківського ліцею № 154 Харківської міської ради (довідка № 01-36/34 від 26.02.2026 року) та обговорено на засіданні відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України (довідка № 80 від 26.02.2025 року) та на засіданні кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 1996 від 10.09.2025 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом

Робота має логічну, науково обґрунтовану структуру. Зміст дисертації складають вступ, три розділи, висновки до них, загальні висновки до роботи, перелік використаних джерел і додатки.

У вступі до дисертації обґрунтовано тематичну актуальність проведеного наукового дослідження; окреслено його завдання, об'єкт і предмет; сформовано методичні засади та охарактеризовано наукові методи; обрано джерельну базу; визначено наукову новизну та практичне значення дослідження; представлено матеріали з апробації й упровадження отриманих результатів.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретичні засади створення сучасного модульно-варіативного підручника для початкової школи в умовах

реформування освіти» було проаналізовано сучасний стан вивчення досліджуваної проблеми на основі наукових праць і методичних розробок українських і зарубіжних педагогів. Автором визначено концептуальні основи проектування модульно-варіативного підручника. Зокрема, модульний підручник автором розглядається як сучасний функціонально-предметний засіб навчального процесу, що визначається дидактично-адаптованою та своєчасно-актуалізованою навчальною інформацією, сформованою відповідно до функцій, вимог, ознак та базових принципів укладання навчальної літератури для початкової школи (с. 48). Особливу увагу звернено на проблему варіативності підручника, укладання якого трактується автором як спроможність національної системи освіти слушно та своєчасно реагувати на зміни в сприйнятті учнями початкових класів сукупності знаннєвих відомостей (с. 57). Відповідно, в розділі представлено розроблений автором логічно-смісловий алгоритм укладання варіативного підручника, що передбачає: варіаційне коригування основних компонентів підручника (зміст, структура, візуалізація), його експертну оцінку та апробацію. Ми погоджуємося з висновком автора роботи, що модульно-варіативний підручник є інноваційно орієнтованим засобом навчання, що повинен сприяти особистісному зростанню учнів, формуванню їх наукового світогляду, пізнавальної активності, творчого потенціалу (с. 67).

У другому розділі дисертаційної роботи «Методичні засади створення модульно-варіативного підручника з природничо-математичних дисциплін для початкової школи» з'ясовано сутність інноваційного потенціалу модульно-варіативного підручника, охарактеризовано сучасні підходи до його проектування для початкової школи в контексті оцінювання ступеня впливу елементів змісту, структури та форми навчальної літератури на виявлення комплексного показника її інноваційного потенціалу.

На основі аналізу публічних джерел автором дисертації підкреслено, що інноваційний потенціал навчального підручника доцільно визначати як набір потенційно існуючих або фактично реалізованих можливостей засобу навчання, що використовується для засвоєння знань та накопичення досвіду пізнавальної, творчої й практичної діяльності, виявляє спроможність до належних системних

змін чи інноваційних перетворень та є придатним для конвертування суспільно значущої інформації в знаннєвий ресурс окремого суб'єкта пізнавальної діяльності. Запровадження формалізованого підходу до визначення інноваційного потенціалу модульного підручника на основі низки евристичних суджень та передбачень зумовлена складністю й своєрідністю тих процесів, що проходять у системі національної освіти. Виходячи з цих позицій, автор запропонував використання прийому нормативно-експертних оцінок для якісно-кількісної експертизи засобів навчання, який передбачає, з однієї сторони, усвідомлення чинних нормативів і стандартів освітньої діяльності, а з іншої – аналіз інноваційних ідей і концептів, залучених до створення модульно-варіативних підручників. Науково-обґрунтованим, на наш погляд, є розгляд автором процесу укладання інноваційного підручника як комплексного розв'язання триєдиного завдання щодо акомодатії, організації та трансляції навчально-інформаційних матеріалів (с. 138), що містить вагомий мотиваційний потенціал у стимулюванні пізнавального інтересу та емоційного піднесення учнів в освітньому середовищі закладу освіти, в умовах дистанційного / змішаного навчання тощо.

Дисертантом визначено, що технологічне проектування навчальної літератури є системно узгодженим із моделюванням інноваційного засобу навчання, тобто з утворенням передбачуваного макета розроблюваного підручника. За даних передумов конкретизовано поняттєвий функціонал «технологічна модель» у відношенні до проектування навчальних підручників і сформовано структуру означеної моделі у формі п'яти взаємопов'язаних блоків (с. 142): регуляторного (мета, запити, вимоги, потреби); методологічного (підходи, принципи); процесуального (зміст, форма, структура, педагогічно-технологічні умови); операційного (генеральні напрями (акомодатія, організація трансляція), показники, компоненти); заключного (результат проектування).

У третьому розділі дисертаційної роботи «Дослідження ефективності інноваційного потенціалу модульно-варіативних підручників, що задіяні в рамках освітньої технології «Росток»» дисертантом сформульовано результати

дослідження інноваційної спроможності модульно-варіативної літератури, яка була створена в умовах розгортання освітньої технології «Росток».

У змісті дисертації відзначено, що категоріальний термін «спроможність» позначає першооснову створення певного, зокрема й навчального, системного об'єкта (засобу, приладу, інструмента), що спирається на наявність відповідних фінансових, інформаційних, виробничих ресурсів та має завданням виконання необхідних функцій при дотриманні низки норм чи рекомендацій, визначених комплексом чинних регламентуючих документів. У контексті системи підручникотворення «спроможність» розглядається автором як поєднання спроможності нормативного середовища, спроможності авторського середовища та спроможності тиражуючого середовищ. Кожне з цих середовищ є динамічно змінним утворенням у часі та просторі, а, отже, їх спільний кінцевий продукт може мати й, по суті, має ознаки варіативності (с. 155).

Погоджуємося з дисертантом, що варіативність підручників та іншої навчально-методичної літератури можна досліджувати в контексті реалізації трьох умов (с. 155-158): 1) варіативний підручник повинен розроблятися відповідно до контексту затвердженої Міністерством освіти і науки України або Державною службою якості освіти варіативної освітньої програми для початкової школи; 2) оригінал-макети варіативної навчальної літератури обов'язково мають пройти науково-методичну експертизу стосовно їх узгодженості із вимогами та нормами, наведеними у Державному стандарті початкової освіти, та взяти участь у конкурсному відборі варіативних підручників; 3) виробничі потужності видавничої бази, що буде тиражувати варіативні підручники, повинні забезпечити якісне поліграфічне виконання та оформлення навчальних видань у відповідності до санітарно-гігієнічних нормативів.

У контексті наукової проблеми дисертації доцільним є проведений автором роботи розгорнутий аналіз освітньої програми (с. 159-170) за педагогічною технологією «Росток» (науковий керівник: доктор педагогічних наук, академік НАПН України Пушкарьова Т.О.), схваленої для використання в закладах загальної середньої освіти рішенням Науково-методичної ради з питань освіти

МОН України (Лист від 07.04.2021 року № 1/9-188) на підґрунті результатів експертизи Державної служби якості освіти (Лист від 22.09.2020 року № 01/01-23/1045).

Вивчаючи інноваційну спроможність модульно-варіативних підручників з акцентом на підручниках з математичної та природничої освітніх галузей, які були створені під час розгортання освітньої технології «Росток», автором відзначена їх іманентна асоційованість з головними характеристиками розбудови Нової української школи, концептуальні засади якої передбачають розробку та запровадження в освітній процес підручників нового покоління шляхом навчання авторів таких підручників та підготовки експертів. Окрім того, за результатами експериментального дослідження пов'язаності змісту навчальної літератури та педагогічного контенту освітньої технології «Росток» (§ 3.2) автором дисертації засвідчено існування кореляційного зв'язку між змістом освітньої програми «Росток» у межах математичної й природничої освітніх галузей та зразками підручників «Математика» і «Навколишній світ».

На підставі проведеного дослідження та здійснених теоретичних узагальнень у галузі педагогічної науки дисертантом сформульовано обґрунтовані висновки, достовірність яких підтверджується змістом представленої до розгляду роботи. Обсяг і структура дисертації засвідчують ґрунтовне опрацювання теми, її цілісний та всебічний аналіз. У роботі дотримано принципів системності в поданні матеріалу та логічності викладу. Авторський стиль відповідає вимогам академічної наукової мови.

Таким чином, дисертація Гриценка Олександра Петровича за своїм змістом і формою є оригінальним, самостійним і завершеним дослідженням, яке вирізняється актуальністю, науковою новизною, високим ступенем обґрунтованості й вірогідності сформульованих положень і висновків, та є важливим внеском у розв'язання важливої наукової проблеми.

Повнота викладених наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Вважаємо, що основні теоретичні положення та результати наукового пошуку Гриценка Олександра Петровича повною мірою оприлюднені в

21 науковій розвідці, з яких: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі Scopus, 2 статті в закордонних наукових виданнях та 11 наукових праць апробаційного характеру. Результати дисертації пройшли належну апробацію у наукових заходах міжнародного та всеукраїнського рівнів. Наведене дає підстави стверджувати, що кількість та якість опублікованих здобувачем наукових праць є достатньою. На основі аналізу змісту публікацій констатуємо, що наукові положення, висновки та рекомендації, які були отримані в результаті дослідження, достатньо повно відображено в друкованих працях.

Дотримання вимог академічної доброчесності

Дисертаційна робота Гриценка Олександра Петровича «Теоретико-методичні засади створення модульно-варіативного підручника з природничо-математичних дисциплін для початкової школи в умовах реформування освіти» виконана самостійно, з дотриманням принципів академічної доброчесності. Анотація відображає основні положення дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом автору дисертації вдалося розв'язати окреслені завдання, однак, разом із загальними позитивними враженнями, висловлюємо певні зауваження та пропозиції до роботи:

1. Одним із завдань дисертації є висвітлення концептуальних засад проектування модульно-варіативного підручника для початкової ланки закладів загальної середньої освіти Нової української школи. Отож, у цьому контексті нам видається, що автору дисертації доцільно було б ретельніше проаналізувати досвід організації модульного навчання, власне, в історичній ретроспективі.

2. Автором дисертації проведено аналіз нормативно-правової бази сучасного підручникотворення, разом з тим, відчувається певна фрагментарність у розгляді окремих джерел (§1.2, с. 105-106 та ін.). Вважаємо, що доречно було б забезпечити рівномірне та повне висвітлення аналізу всієї нормативної бази з досліджуваної проблеми.

3. Практична значущість наукової роботи, на наше переконання, вагомо зросла б за умови більш розгорнутого представлення авторського бачення

перспектив реалізації запропонованих рекомендацій щодо творчого впровадження прогресивного досвіду підручникотворення з огляду на актуальні завдання підготовки фахівців у сфері освіти.

Утім, означені зауваження й побажання не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження О.П.Гриценка та можуть бути опрацьовані в подальшій науковій роботі дисертанта.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Аналіз дисертації та опублікованих наукових праць надає підстави для висновку, що дослідження О.П. Гриценка «Теоретико-методичні засади створення модульно-варіативного підручника з природничо-математичних дисциплін для початкової школи в умовах реформування освіти» є цілісною, самостійно виконаною завершеною науковою працею на актуальну тему, що має вагомое теоретичне та прикладне значення. Усі положення дисертації науково обґрунтовані, мають характер наукової новизни, а висновки та рекомендації сформульовано в роботі виважено й переконливо відповідно до чинних вимог МОН України, які висуваються до дисертацій, викладених у Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її автор – Гриценко Олександр Петрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

Октавія ФІЗЕШ

Підпис Октавії ФІЗЕШ засвідчую,
учений секретар
Мукачівського державного університету

Оксана КОРОЛОВИЧ